

Олександр ДЛУГОПОЛЬСЬКИЙ,

магістр державного управління, аспірант кафедри державного і муніципального управління
Тернопільської академії народного господарства

КЛАСТЕРНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА РЕГІОНУ ЯК ФАКТОР ЕФЕКТИВНИХ СТРУКТУРНИХ РЕФОРМ

(на прикладі Тернопільської області)

Цільова трансформація структури промисловості в напрямі випереджувального розвитку науково-технічних виробництв та галузей, що працюють на задоволення споживчого попиту населення, підвищення ефективності стратегічного розвитку регіону, динамічне функціонування господарських одиниць, що продукують високоякісну та конкурентоспроможну промислову продукцію, вимагає формування цілісної концепції зазначених змін. Прогресивною в цьому плані є модель кластерного розвитку промислового виробництва, що позитивно апробована в багатьох високорозвинених країнах світу (США, Німеччина, Японія).

Інтелектуальною передумовою появи теорії кластерів, що всебічно розкрито в працях М. Емрайта, М. Портера, М. Фельдмана [1; 2; 3; 4], стала книга А. Маршала «Принципи економічної теорії», яка вперше побачила світ у 1980 р. У загальному розумінні кластери (від англ. *cluster* – група, скупчення) – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних між собою компаній у відповідних галузях, спеціалізованих постачальників, а також причетних до їх діяльності організацій (університети, торгові об'єднання, агентства із стандартизації), що, конкуруючи між собою, водночас проводять спільну роботу [5, с. 21].

До складу кластера входять численні інституції: підприємства – виробники продукції, університети та науково-дослідні установи, органи стандартизації, торговельні асоціації, фінансові інститути, фірми в супутніх галузях виробництва, постачальники, органи влади центрального та місцевого рівнів. Спільна дія перерахованих учасників кластера дозволяє забезпечувати підприємствам більший зиск, порівняно з тим, який би вони могли отримувати, працюючи відокремлено (синергетичний ефект). Кластерна форма співробітництва сприяє більш гнучкому реагуванню фірм на постійні зміни умов для проведення бізнесу, але зі збереженням при цьому переваг спеціалізації. Кластери (фільери [6, с. 5]) виступають альтернативою галузевому підходу, базуючись на залежності одного сектора економіки (промисловості) від іншого за технологічним рівнем.

Поширюючи ідею кластерного розвитку в напрямі

формування збалансованої структури промисловості регіону, сформулюємо категорію кластера як індустріального комплексу (групи підприємств, що кооперуються та підтримують одне одного), сформованого на базі територіальної концентрації основного виробництва, мереж спеціалізованих постачальників і споживачів, пов'язаних між собою технологічними ланцюгами (див. рис. 1).

Кластери, як підтверджує світовий досвід функціонування таких структур [1; 7–8], більш ефективно та раціонально використовують наявний капітал, допомагають підприємствам, що входять у кластер, економніше витрачати ресурси та контролюють цілеспрямованість і стратегічність використання залучених інвестицій, прискорюють спеціалізацію, підвищують якість продукції та зростання обсягів виробництва, поділяють ринок на сегменти, збільшують асортимент продукції і створюють нові фірми, прискорюють впровадження нових технологічних процесів, мінімізують зайві виробничі потужності та оптимально розподіляють прибутки і витрати між членами кластера (табл. 1). Усі конкурентні переваги такої організаційної форми територіально-ієрархічної моделі виробництва з різними рівнями локалізації дають максимальний ефект через мінімізацію видатків порівняно з окремо існуючими виробниками, що нерідко не витримують конкуренції на локальних та національних ринках з боку сильніших бізнес-одиниць чи іноземних компаній і згортають діяльність.

Членство в кластері для промислових підприємств означає:

- широкий доступ до інформації щодо різних аспектів діяльності;
- можливості нарощування експорту та вихід на світові ринки;
- залучення капіталовкладень для покращення якості продукції та посилення конкурентних переваг;

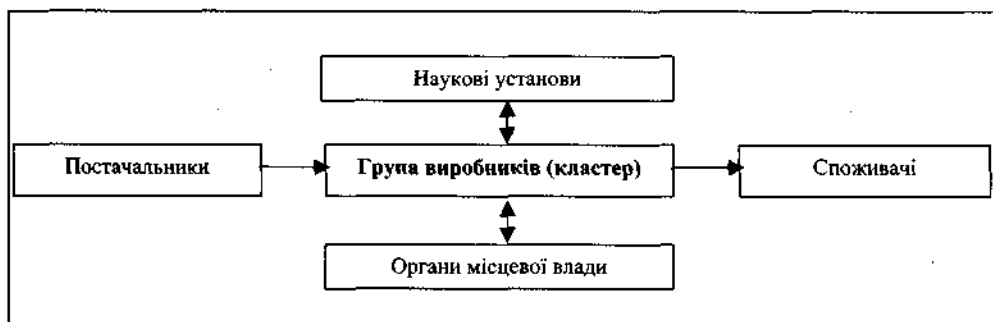

Рис. 1. Концептуальна схема кластера в промисловому виробництві.

* Примітка: складено на основі [1; 7–10].

Таблиця 1

Конкурентні переваги та соціально-економічна значущість кластерів*

Підйом економічно відсталіх районів та поява нових урбанізованих територій	Поширення нових технологій та розвиток інноваційного сектора	Ріст зайнятості населення та збільшення попиту на висококваліфіковану робочу силу	Висока економічна ефективність та рентабельність	Стимулювання нового бізнесу
– будівництво сучасних науково-виробничих комплексів та ділових центрів – залучення інвестиційних ресурсів (ПІІ) – вдосконалення транспортних та комунікаційних зв'язків	– реорганізація трудових процесів, створення нових видів матеріалів та продукції – більш швидке розпізнавання тенденцій купівельного попиту – доступ до нових технологій, методів роботи, можливостей здійснення поставок – низькі витрати в експериментуванні – демонстрація та поширення ідей, активний маркетинг та реклама	– створення нових робочих місць – зростання заробітної плати – підготовка і перепідготовка кадрів – залучення до підприємницької діяльності вчених – якісна зміна сучасного способу життя	– підвищення конкурентоспроможності продукції та швидке економічне зростання – збільшення ефективності використання виробничих площ – доступ до спеціалізованих факторів виробництва, інформації, робочої сили, урядових організацій та суспільних благ – стимули та зміна продуктивності – взаємодоповнюваність продукції	– оптимальна форма організації виробництва – низький ризик при заснуванні нової справи (невисокі бар'єри входу, місцеві споживачі, стійкі контакти, довіра з боку владних та фінансових інститутів) – створення стимулів і мотивів для виникнення ділових структур завдяки кращій інформованості про сприятливі можливості

* Примітка: складено автором.

- доступ до юридичних консультацій щодо реєстрації торгових марок, позиціонування товарів;
- участь керівного складу бізнес-одиночок у семінарах, що проводяться в зарубіжних країнах, для ознайомлення з особливостями ведення бізнесу.

Прикладами всесвітньо відомих об'єднань підприємств, що досягли вражаючих успіхів у певній галузі промисловості, поєднавши переваги співробітництва виробників продукції, досягнень науки та підтримки владних структур окремих територій, є: «Силіконова долина» (Каліфорнія), «Пластикова долина» (м. Тарнув, Польща), Масачусетський мультимедійний кластер, Каліфорнійський кластер із виготовлення вина, італійський взуттєвий кластер, «Даедук» (Південна Корея), «Софія і Гренобль» (Франція), «Лувен» (Бельгія) та інші. Поширенню кластерів активно сприяють центральні органи влади, забезпечуючи прийняття нормативно-правових актів, що стимулюють створення і розвиток галузевих об'єднань. Наприклад, в Японії Закон «Про технології» 1983 р. встановлює максимальні кредитні ставки на їх створення на рівні 7% проти 20–30%-х ставок за позики взагалі, Закон Бейха-Доула дозволяє передавати компаніям та університетам виключні права на використання та комерціалізацію патентів, Закон Стівенсона-Уайдлера посилює роль уряду в розвитку інновацій та започатковує цілеспрямовану передачу результатів технічних розробок з лабораторій у промисловість (США) [11].

Передумовою виникнення та сутністю кластера є концентрація виробництва. Розраховані нами коефіцієнти локалізації галузей промисловості Тернопільської області (табл. 2) дозволяють виділити

перспективні з точки зору підтримки кластерної моделі розвитку сфери виробництва: легка, харчова промисловість, машинобудування і металообробка, промисловість будівельних матеріалів. Наявність у регіоні розгалуженої наукової інфраструктури (дослідні організації, університети, інститути підготовки та перенавчання кадрів, яких станом на 1.01.2001 року в регіоні нараховувалось 42), наукоємних виробництв із продукування машин, устаткування, апаратів, приладів («Ватра», «Оріон», «Сатурн», «Промінь») також є аргументом на користь створення промислових кластерів. Компактність території Тернопільської області (13824 км²) сприяє формуванню кластерів, які повинні мати чітко окреслені межі. Світовий досвід функціонування подібних організаційних структур доводить, що порівняно невелика кількість кластерів забезпечує переважну частину валового продукту в межах певної географічної території, а також у зовнішньоекономічній діяльності [1, с. 235].

На рівні Тернопільської області актуальність створення кластерів обумовлена: вичерпанням ресурсів розвитку промисловості (тривала стагнація виробництва 1991–1999 рр. підірвала економічний потенціал регіону), необхідністю реконструкції великих підприємств.

На рівні Тернопільської області актуальність створення кластерів обумовлена: вичерпанням ресурсів розвитку промисловості (тривала стагнація виробництва 1991–1999 рр. підірвала економічний потенціал регіону), необхідністю реконструкції великих підприємств.

Таблиця 2

Показники спеціалізації Тернопільської області за галузями промислового виробництва

Галузь промисловості	Коефіцієнт локалізації	Коефіцієнт виробництва промислової продукції на душу населення
Електроенергетика	0,340	0,003
Паливна	0,008	0,002
Чорна металургія	0,035	0,007
Хімічна та нафтохімічна	0,184	0,018
Машинобудування і металообробка	1,252	0,455
Деревообробка і целюлозно-паперова	0,555	0,189
Промисловість будівельних матеріалів	1,151	0,328
Легка	7,933	2,228
Харчова	3,753	1,052
Інші	0,055	0,011

* Примітка: розраховано на основі матеріалів Тернопільського обласного управління статистики.

Рис. 2. Модель кластера з виробництва і переробки продуктів харчування, пропонується для реалізації в Тернопільській області.

ємств та створенням на їх основі більш гнучких та динамічних структур, всезростаючою потребою розвитку технологій, взаємодії науки і виробництва, структурної перебудови промислового комплексу регіону.

Аналіз секторів промислового виробництва Тернопільщини дозволяє виділити стратегії розвитку пріоритетних галузей для впровадження кластерної моделі. Так, зважаючи на потужну виробничу базу, ємний внутрішній ринок збуту, близьке розташування до сировинних ресурсів для харчової промисловості регіону, вигідною є реалізація стратегії «Виробництво та переробка продуктів харчування для внутрішніх і зовнішніх ринків збуту». Орієнтація на цю стратегію дасть змогу збільшити обсяги виробництва продукції, покращити її якість, оновити асортимент та розширити ринки збуту. Конкурентні переваги будуть досягатись завдяки ефекту масштабу (незначні витрати на одиницю продукції та низькі ціни). Модель кластера харчової та переробної промисловості, пропонується для впровадження в економіці області, представлена на рис. 2. Кластерну концепцію розвитку харчової промисловості Тернопільської області могли б реалізовувати промислові одиниці (підприємства цукрової, консервної, хлібопекарної, м'ясомолочної, спиртової галузей), які утворюють «ядро» кластера, а також наукові установи (технічний університет, інститут тваринництва), фермерські господарства (формують сировинну базу) та консультаційні центри. Торговельні й посередницькі організації різних форм власності сприятимуть швидкому доведенню продукції до кінцевого споживача.

перспективною є стратегія віолентів (невисокий прибуток на одиницю продукції, значний обсяг реалізації), у легкій промисловості регіону можливо використовувати стратегію комутантів (виробництво ексклюзивних товарів з орієнтацією на нові потреби). У кластер легкої промисловості могли б увійти швейні, трикотажні й галантерейні фабрики, наукові установи (технічний університет, кооперативний технікум, мережа професійно-технічних училищ), консультаційні та інформаційні центри, ательє з пошиття готового одягу, а також торгово-посередницькі організації.

Машинобудівний комплекс Тернопільської області, володіючи потужною виробничою базою, несе значні витрати на утримання об'єктів соціальної інфраструктури, недостатньо використовує новітні технології, що вимагає в перспективі реалізації стратегії «Виробництво продукції для потреб сільського господарства і товарів народного споживання» на інноваційній основі. Це дозволить вдосконалювати номенклатуру продукції, залучати інвестиції. Багатою для впровадження у машинобудівну галузь є довгострокова стратегія експлерентів (виробництво продукції на новій технологічній базі із залученням наукових співробітників для розробки прогресивних видів машин, обладнання, пристроїв). Стратегія патентів (орієнтація на вищий рівень достатку) для галузей промисловості регіону на сьогодні є недосяжною, зважаючи на низький рівень доходів громадян та збитковість багатьох секторів економіки.

Основна ідея створення кластерів полягає у взаємній координації роботи, коли різні за функ-

Швидкий оборот капіталу, наявність спеціалізованих навчальних установ (Тернопільський державний технічний університет, Заліщицький технікум, Тернопільський комерційний технікум, різноманітні професійно-технічні училища) та кваліфікованого персоналу (станом на 1.01.2002 р. в області налічується 19 тис. осіб професорсько-викладацького складу, з яких 0,2 тис. – докторів наук, 0,9 тис. – кандидатів наук, 0,2 тис. – професорів, 0,5 тис. – доцентів), розгалужені оптові й роздрібні ринки легкої промисловості Тернопільської області дозволяють реалізовувати стратегію «Виробництво товарів широкого вжитку, конкурентоспроможних на внутрішніх і зовнішніх ринках збуту». Це дасть змогу залучати інвестиційні ресурси, підвищувати ефективність використання виробничих потужностей галузі, виробляти високоякісну продукцію. Причому, на відміну від харчової галузі, де

ціональними характеристиками суб'єкти реалізують спільну мету, тим самим підвищуючи ефективність власної роботи, прискорюючи досягнення запланованих результатів, впроваджуючи нові технології, сприяючи в отриманні позик, започатковуючи конкурентні заходи в розподілі контрактів, формуючи оптимальну структуру виробництва продукції, визначаючи пріоритети напрямів розвитку. Кластер є новим способом структурування виробництва, забезпечення довгострокових можливостей розвитку, встановлення основ державної і регіональної політики. І якщо перші теоретичні погляди на кластери спирались виключно на галузеві комбінації [10], то сьогодні кластери слід розглядати як інноваційно-територіальні об'єднання, що краще за галузі узгоджуються з характером конкуренції та джерелами досягнення конкурентних переваг, охоплюють зовнішньоекономічні зв'язки, взаємовідносини між сферами виробництва, поширення технологій, інформації, маркетингу.

Незважаючи на певні спроби формування кластерних підходів до структурної перебудови промислового виробництва, на сьогодні не розроблено методики утворення кластер-структур. На основі узагальнення окремих публікацій, представлених в економічній літературі, що стосуються формування міжнародних, національних та локальних кластерів у країнах світу [10–12], пропонуємо наступний порядок формування кластерів у промисловому виробництві регіону, де активна роль відводиться центральним та місцевим органам влади.

На першому етапі відбувається формування основних напрямів діяльності майбутнього кластера, що підтримується галузевими міністерствами. При цьому оцінюються можливі загрози та потенційні можливості кластера; розробляється концепція, спрямована на посилення конкурентної боротьби, визначення регіонів для розвитку наукоємних виробництв; формулюються цілі й завдання розвитку промислового кластера. Другий етап – підготовка програми формування й розвитку кластера, в якій спрямовуючу роль відіграють органи місцевого управління (місцеві державні адміністрації, міські ради). На цьому етапі формується «дерево цілей» промислового розвитку території, розробляються нормативні документи щодо кластерної моделі розвитку, планування та підтримки промислових зон. Третій етап – затвердження програми формування й розвитку кластерів на державному рівні (визначення міри пріоритетності регіону для подібних змін, відповідності програми національній стратегії розвитку та основам регіональної політики, узгодження бачення майбутнього кластера, при якому всі учасники могли б об'єднатись з метою позитивних змін). Четвертий етап створення кластера на рівні регіону полягає в безпосередній практичній підтримці кластерної концепції розвитку, причому допомога повинна проявлятися не стільки в субсидюванні та пільговому

оподаткуванні окремих галузей чи підприємств (державні цільові гарантії, зниження ставки податку на інноваційний прибуток, отриманий завдяки впровадженню у виробництво прогресивних технологій), скільки в інфраструктурному забезпеченні, створенні дослідних розробок, упровадженні інноваційних стипендій, гарантіях під наукові програми, масштабному кредитуванню малого та середнього, а також венчурного бізнесу, прискореній амортизації промислових підприємств (рис. 3). Світова практика реалізації кластер-концепції акцентує увагу на паритетності розподілу джерел фінансування промислового кластера з метою мінімізації («розпорошення») ризиків та стимулювання ініціативності: 30% капіталовкладень забезпечує уряд, 30% – органи місцевої влади (субсидії регіональних програм розвитку, муніципальні цінні папери), 30% – підприємства та приватні інститути (кредити комерційних банків, внутрішні інвестиції, лізинг, позабюджетні фонди), 10% – іноземні інвестори [1].

Кластер іманентно забезпечує можливість ведення конструктивного та ефективного діалогу між спорідненими сферами виробництва, їх постачальниками, інститутами та державними установами, у чому проявляється його головний довгостроковий ефект. За словами В. Прайса, створення кластерів та запровадження кластерної моделі поведінки підприємств є «способом відновлення довіри між урядом і бізнесом та трансформації ізольованих фірм у підприємницьку спільноту» [13, с. 3].

Стабілізація розвитку та досягнення оптимальних структурних пропорцій промислового виробництва Тернопільської області вимагають взаємоузгодженої дії усіх суб'єктів моделі кластера, ядром якої виступають підприємства, що беруть на себе відповідальність за створення товарів, своєчасне виконання зобов'язань з постачання. Торговельні установи вчасно доводять до кластера обсяги та структуру запитів населення, створюють умови для їх задоволення. Науково-дослідні інститути та університети є генераторами прогресивних ідей стосовно ефективного розвитку виробництва на наукоємній основі, отримуючи замовлення від підприємств на НДДКР. На початкових етапах створення кластерів необхідним є розміщення інноваційного державного і регіонального замовлення на підприємствах машинобудівної та легкої промисловості, що спонукатиме бізнес-одиниці продукувати товари IV, V і VI технологічних укладів, виведе економіку Тернопільської області з позицій аутсайдерів в еко-

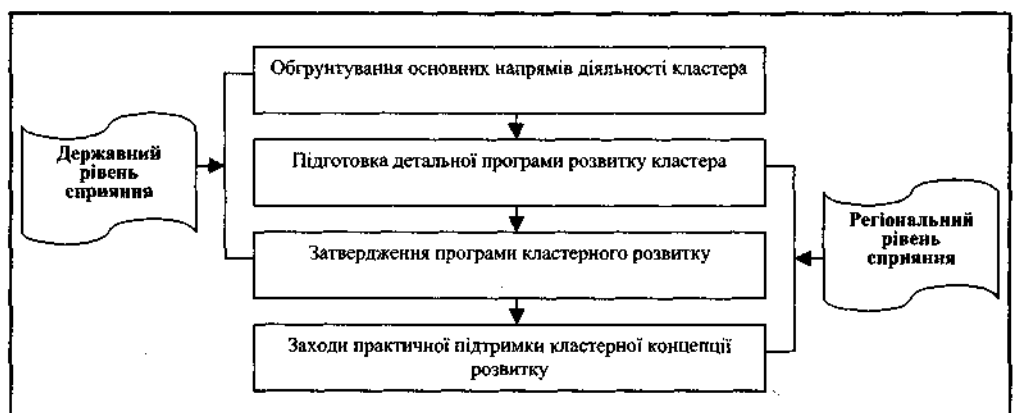

Рис. 3. Процедура формування кластерного об'єднання.

номічному розвитку до групи регіонів «основного масиву». Інноваційне замовлення центральних та регіональних органів влади полягає в механізмі формування складу необхідної державі високотехнологічної продукції з розміщенням відповідних угод серед підприємств усіх форм власності. Оскільки державне та регіональне замовлення є одним із важливих орієнтирів формування їх виробничої програми й одночасно окреслює зону впливу органів виконавчої влади на формування структури виробничої програми підприємства, то розміщення інноваційного замовлення серед підприємств регіону сприятиме оптимізації їх діяльності, впровадженню високих технологій у виробництво, підвищенню конкурентоспроможності бізнес-одиниць на національному та світових ринках.

Промислові компанії можуть брати як пряму, так і опосередковану участь у створенні кластеру виробників кінцевої продукції та вдосконаленні галузевої і виробничо-вартісної структури промислового виробництва. Пряма участь полягає у співробітництві з урядом щодо розробки законодавчих норм, спрямованих на заохочення інновацій, створення кластерної торгівельної організації, спільного просування експортної продукції. Проте на початкових етапах формування кластерів інерційність органів виконавчої влади на місцях, деякий консерватизм їх роботи заважатимуть швидкому налагодженню системи відносин «влада – бізнес». Прямі методи співробітництва будуть ефективними лише після того, як модель формування галузевих кластерів позитивно апробує себе в опосередкованих формах розвитку. До таких можна віднести: підтримку технологічних зв'язків із провайдером інфраструктурного забезпечення для задоволення специфічних потреб кластера через передачу даних та формування логістичних ланцюгів; спонсорування спеціалізованих дослідницьких центрів в університетах та інститутах; збір кластерної інформації через торгівлю об'єднання; спільну розробку спеціальних учбових планів професійної та технічної підготовки; навчання у вищих навчальних закладах (підготовка спеціалістів із маркетингу, комп'ютерних технологій, реклами, логістики); випуск довідників учасників кластера; проведення торгово-промислових ярмарок та ін.

Центральні та регіональні органи влади покликані сприяти збору та зведенню специфічної для кластера інформації, вживати конкретні заходи у сфері освіти (узгодження університетських програм із реальними потребами кластерів), спрощувати законодавчі положення, що

впливають на діяльність кластера, виконувати роль замовника для випуску продукції кластеру, спонсорувати незалежних дослідників та сертифікувати продукцію (прямі методи), скликати форуми підприємств, організацій щодо питань кластерного розвитку території, залучати постачальників сировини й матеріалів з інших регіонів, створювати орієнтовані на кластери зони вільної торгівлі, усувати бар'єри для локальної конкуренції, організовувати місцеві департаменти сприяння розвитку кластерів (непрямі методи).

Управління та координацію роботи кластеру доцільно покласти на асоціацію, до складу якої повинні входити як дійсні, так і асоційовані члени – громадські об'єднання, консультативні служби (див. рис. 4). Прикладом такої асоціації в межах України є громадська організація «Поділля Перший», що з 2000 р. здійснює наглядову роботу за будівельним, швейним та харчовим кластерами Хмельницької області. Прибутки галузей, що об'єднані спільною метою та підтримуються торговельними, фінансовими, науковими та владними організаціями, зросли в середньому на 10–15% порівняно з рентабельністю роботи розрізнених фірм. Асоціація «Поділля Перший» об'єднала представників владних структур на рівні начальників окремих управлінь обласної державної адміністрації та керівників департаментів міської ради, представників бізнесу на рівні директорів державних і приватних підприємств, а також представників інституцій: професорів університетів, банкірів, керівників асоціацій [8, с. 37].

Реалізація кластерної концепції розвитку регіону відбувається на практиці через різні напрями діяльності, серед яких пропонуємо виділяти:

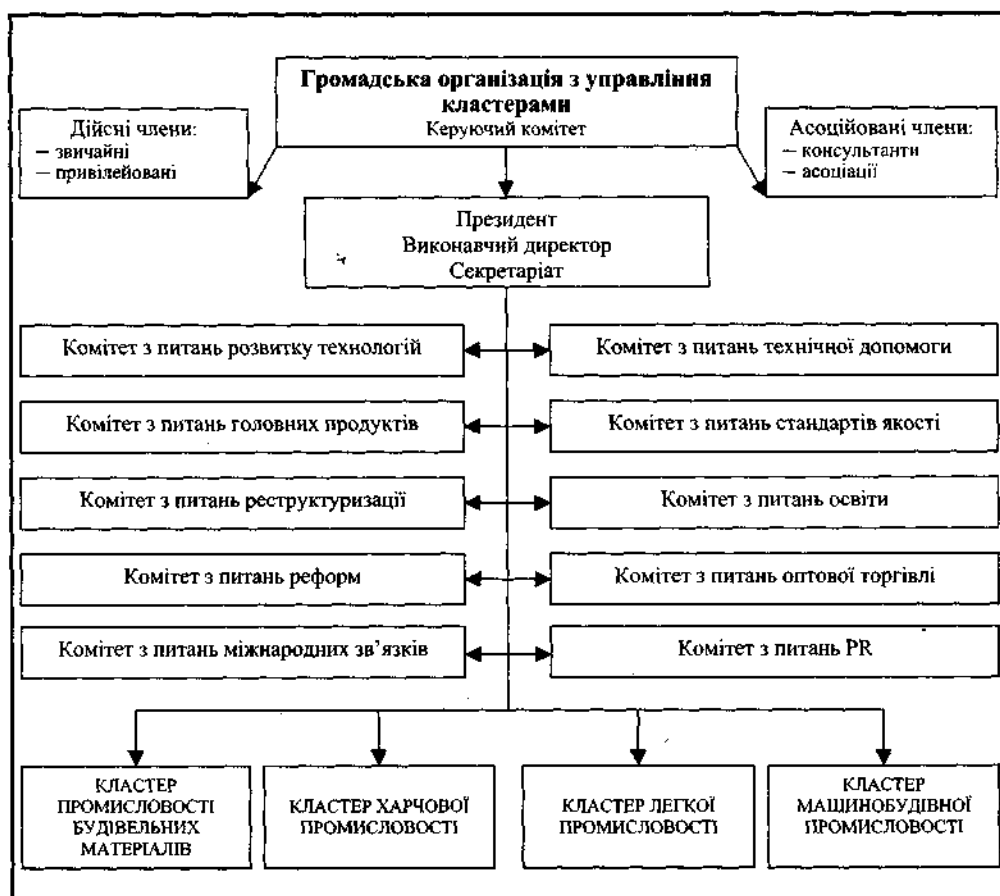

Рис. 4. Схема управління кластерною асоціацією в промисловості регіону.

– впровадження нових видів технологій та інноваційної діяльності (визначення високотехнологічних можливостей розвитку доцільно покласти в рамках асоціації на комітет з питань розвитку технологій);

– визначення продуктів і товарних груп, на виробництві яких здатні спеціалізуватися виробничі підрозділи кластеру (комітет з питань головних продуктів);

– сприяння реструктуризації підприємств, визначення пріоритетних напрямів їх розвитку (комітет з питань реструктуризації);

– сприяння реформуванню монополій, співпраці приватного і державного секторів, започаткування конкурсних засад у розподілі контрактів (комітет з питань реформ);

– вивчення передового досвіду кластерної концепції розвитку промислового виробництва в європейських країнах, Японії, США, сприяння формуванню на базі регіональних кластерів національних та міжнародних кластер-структур (комітет з питань міжнародних зв'язків);

– визначення потреби в технічній допомозі, сприяння в отриманні позик, розробка бізнес-планів (комітет з питань технічної допомоги та інвестиційна рада);

– підвищення якості продукції, запровадження стандарту ISO 9000, поширення програм «управління якістю» (комітет з питань стандартів якості);

– визначення кваліфікаційних вимог до робітників, впровадження програм підвищення кваліфікації та перепідготовки (комітет з питань освіти);

– визначення напрямів збільшення доданої вартості у сфері збуту (комітет з питань оптової торгівлі);

– поширення серед підприємців та широких верств населення інформації стосовно актуальності кластерної концепції розвитку промислового виробництва, консультування щодо механізмів підтримки кластерної моделі (комітет з питань зв'язків з громадськістю – *public relations*).

Здійснюючи управління впровадженням кластерної моделі на регіональному рівні, асоціація має підтримувати стратегічні інтереси, до яких можна віднести: *по-перше*, створення кластер-структур у галузях спеціалізації промисловості; *по-друге*, розробку нових продуктів з високою часткою доданої вартості, що є конкурентоспроможними на світових ринках; *по-третє*, розвиток мережі торгівельних компаній, регіональних державних та приватних інституцій; *по-четверте*, налагодження двосторонніх контактів із державними та приватними інститутами в інших регіонах; *по-п'яте*, налагодження співпраці з організаціями, що надають технічну допомогу підприємствам, сприяють реструктуризації; *по-шосте*, встановлення партнерських стосунків із місцевими органами влади.

Аналіз результатів реалізації кластерної моделі щодо швейної, будівельної та переробної промисловості в Хмельницькій області дозволяє дійти висновку, що вона призвела до позитивних структурних зрушень. *По-перше*, реструктуризаційні зміни на промислових підприємствах дали змогу підвищити їх інвестиційну та кредитну привабливість і, разом з тим, покращити інвестиційний клімат у регіоні. *По-друге*, посилились процеси диверсифікації виробленої продукції. У будівельному кластері області розробляються та впроваджуються у виробництво нові для України будматеріали, у швейному – відбувається регулярне представлення виробів на виставках, де вивчається попит і думка спожи-

вачів, у переробному – реалізуються цільові проекти з переробки сільгосппродукції [14].

Прогнозуючи результати впровадження кластерів у галузях спеціалізації промисловості Тернопільської області, можна виділити ще декілька очікуваних позитивних ефектів від реалізації кластерної моделі. *По-перше*, залучення наукових установ до співпраці з виробниками дозволить місцевим фірмам покращити дизайн товарів чи створювати повністю нову продукцію. *По-друге*, форма власності членів кластера є, переважно, приватною, а тому він складатиметься з представників малого та середнього бізнесу. Це дозволить посилити конкурентне середовище в регіоні, обмежувати монополізм та стимулювати підприємницьку ініціативу. *По-третє*, в кластері формуються єдині фінансові відносини, що виражається у фінансовій підтримці бізнес-одиниць через торгівельні точки членів кластера. На основі аналізу напрямів витрачання коштів споживачами, оцінки товарів-конкурентів виробники зможуть організовувати власні виробництва для задоволення потреб клієнтів. *По-четверте*, реалізація кластерної моделі позитивно вплине на галузеву (підвищення конкурентоспроможності легкої, харчової промисловості та промисловості будівельних матеріалів), територіальну (більш рівномірний розвиток районів у межах області через залучення їх промислового потенціалу до реалізації кластер-концепції), технологічну (впровадження у виробництво нових технологічних ліній) та соціально-економічну (активізація підприємницьких ініціатив та розвиток приватної власності) структури промислового виробництва.

Розвиток малих і середніх підприємств на основі використання концепції кластерів вимагає принципово нових підходів з боку органів влади до визначення політики підтримки та регулювання підприємницької діяльності. Останнє повинно базуватися на таких принципах: орієнтація на потреби споживачів; націленість на колективні дії (синергетичний ефект); сприяння інноваціям у приватному секторі.

Для створення сприятливого середовища структурної перебудови промисловості Тернопільської області потрібно здійснити систему заходів, які сприятимуть формуванню галузевих кластерів регіону й реалізовуватимуться всіма їх учасниками. У табл. 3 пропонувані заходи згруповані за функціональною ознакою (законодавчі, економічні, інфраструктурні, гуманітарні). Їх комплексна дія дозволить покращити технологію випуску кінцевої продукції, сприятиме імпортозаміщенню та експортоорієнтованості виробництва (посилений розвиток легкої, харчової і машинобудівної промисловості зумовить «підтягування» інших сфер виробництва).

Ефективне функціонування кластерів – один із головних кроків на шляху до формування оптимальної структури промисловості регіону. Недостатня кількість кластерів у транзитивних економіках та необізнаність підприємців щодо їх конкурентних переваг не означають, що країни із перехідним типом економіки не здатні до участі в конкурентній боротьбі. Проте конкуренція на світових ринках часто пригнічує процеси вдосконалення і підвищення продуктивності виробників промислової продукції. Незважаючи на те, що експорт протягом деякого періоду може зростати через низьку вартість робочої сили і експлуатацію природних ресурсів із залученням імпортової технології, такий підхід є обмеженим. Для підвищення доходів, зарплат і рівня

Заходи, спрямовані на формування галузевих кластерів

Методи	Заходи
Законодавчі та організаційні	● Нові стандарти зародження і функціонування кластерів ● Тестування та сертифікація виробленої кластером продукції ● Контроль за якістю товарів, що випускають підприємства кластерів ● Усунення бар'єрів внутрішньої і зовнішньої конкуренції ● Організація відповідних департаментів урядових установ, органів місцевого самоврядування, що займаються проблемами кластерів
Економічні	● Зосередження зусиль на залученні внутрішніх і зовнішніх інвестиційних ресурсів у кластер ● Сприяння створенню локальних фінансово-промислових груп та інвестиційно-інноваційних фондів ● Нарощування темпів експорту продукції з кластерів ● Більш глибока обробка продукції, що випускається кластером ● Утворення нових зон торгівлі, промислових парків, технопарків
Інфраструктурні	● Покращення транспортних та комунікаційних зв'язків регіону, будівництво природо-захисних споруд ● Підтримка наукових розробок у сфері локальних кластерів та стимулювання зв'язків «наука-бізнес» ● Формування освітніх спеціалізованих програм, орієнтованих на обслуговування кластерів, що утворюються (програми підготовки та перепідготовки спеціалістів і фахівців з управління кластером)
Гуманітарні	● Популяризація та роз'яснення ідеї кластерного розвитку широкому загалу за допомогою ЗМІ ● Подолання негативного впливу глобалізації на локальному рівні (загроза індивідуальним інтересам) ● Проведення зустрічей, форумів, нарад та інших організаційних заходів учасниками кластерів

життя необхідно збільшувати продуктивність та цінність виготовленої продукції. Отже, щоб регіон міг працювати більш продуктивно для нарощування і якісного оновлення потенціалу, продукції та технологічних процесів, кластер повинен зростати і вдосконалюватися. В іншому випадку йому не вдасться протидіяти «природному процесу збільшення локальних витрат, і інші регіони з більш низькими факторними витратами чи ті, що передбачають для свого розвитку більші субсидії, отримають перевагу в даному виробництві» [1].

Слід зауважити, що перелік запропонованих практичних рекомендацій щодо становлення моделі кластерного розвитку в напрямі формування оптимальної структури промисловості регіону не є межею можливого. Відсутність необхідної інформації для обчислення ємності галузей промислового виробництва, обмеженість статистичних даних щодо обсягів товаропотоків, які спрямовуються з однієї галузі в іншу, не дозволяють математично довести об'єктивну необхідність та ефективність реалізації кластерної моделі розвитку (формалізувати її), спрогнозувати можливий обсяг продукування товарів підприємствами кластера, оцінити масштаби «поглинання» промислової продукції складовими кластера та іншими кластер-структурами. За умов підвищення динамічності та варіативності факторів зовнішнього середовища в Україні та її регіонах, питання кластерного розвитку відкриває потенційно невичерпні можливості щодо вдосконалення цього організаційного механізму структурних зрушень у промисловому виробництві.

Таким чином, задля ефективної структурної трансформації промисловості Тернопільської області кластерна концепція регіонального розвитку повинна бути включена в цілісну програму структурної перебудови промислового комплексу, реалізовуватися за допомогою арсеналу владних та ринкових інструментів, забезпечуватися максимальним сприянням з боку органів

місцевого самоврядування і наукових установ, що в перспективі підвищить продуктивність виробництва, науки і техніки завдяки ефекту синергізму.

1. Портер М. Конкуренція: Учебное пособие / Пер. с англ. М.: Вильямс, 2001. — 495 с.
2. Audretson D., Feidman M. Innovative Clusters and the Industry Life Cycle // Discussion paper. Center for Economic Policy Research. 1995. N 1161. P. 12–18.
3. Enright M. The Determinants of Geographic Concentration in Industry // Working paper. Division of Research. 1993. N 52. P. 56–64.
4. Porter Michael E. Clusters and the New Economics of Competition // Harvard Business Review. 1998. N 11–12. P. 77–90.
5. Statt David A. The Concise Dictionary of Management. London-N.-Y.: Routledge, 1991. — 163 p.
6. Cluster Specialization Patterns and Innovation Style. N.-Y.: Den Haag, 1998. — 65 p.
7. Войнаренко М. Концепція кластерів — шлях до відродження виробництва на регіональному рівні // Економіст. 2000. № 1. С. 29–33.
8. Сілін Р. Наука, бізнес, влада: перспективи співробітництва // Економіст. 2000. № 1. С. 36–38.
9. Мингалева Ж., Ткачева С. Кластеры и формирование структуры региона // МЭ и МО. 2000. № 5. С. 97.
10. Портер М. Е. Стратегія конкуренції. Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / Пер. з англ. К.: Основи, 1998. — 390 с.
11. Сажин Д. Государственная поддержка развития промышленности и технологий в США // МЭ и МО. 1999. № 12. С. 58–61.
12. Чужиков В. Кластеры як об'єкт державного регулювання // Вісник Української академії державного управління при Президенті України. 2001. № 4. С. 160–168.
13. Прайс В. Людська поведінка: фактор у прикладній економіці // Перспективні дослідження. 1999. № 2. С. 3–16.
14. Баннова І. Швейний кластер — перший на Поділлі, перший в Україні // Економіст. 2000. № 1. С. 50–51.